

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

שעירים לעזאזל

יום הכיפורים תשע"א

גדעון רמז

מנהג שילוח השעיר לעזאזל המתואר בפרשה ששמענו זה עתה זכה לפרשנויות רבות, מקצתן די מפתיעות – למשל, שמדובר בקרבן לשטן כדי לרצותו, ולכן חובה לבחור בין שני השעירים באמצעות הגרלה כדי שלא יהיה זה קרבן מתוך בחירה מכוונת, שהיה הופך להיות עבודה זרה ממש. מכאן יצא שבלשונות אחרות הפך "עזאזל" לשם נרדף לשטן, כפי שמופיע גם במקורות יהודיים מאוחרים יותר – מלאך ושמו עזאל שהפך לעזאזל. אבל באנגלית לפחות, השעיר עצמו מכונה סתם scapegoat -- תרגום המובן המילולי בארמית "עז אזל" – "עז הלך". משמעות המונח גם בהקשרים אחרים משקפת את פשט הכתוב בפרשה: כלומר, מי שעליו מטילים חטא או אשמה כדי שישא בעונש במקום החוטא עצמו, ובדרך כלל משתמע מכך שהוא קרבן חף מפשע. על הרוע שבמציאת שעירים אנושיים לעזאזל כבר נאמר הרבה ובצדק, ולא על כך כוונתי להרחיב את הדיבור.

לפי פרשנות מצמצמת זו אפשר לראות בשעיר לעזאזל את הראשון בשורת מנהגים שהשתרשו ביהדות ועיקרם האמונה כי אפשר וראוי להעביר מעלינו את החטאים שהצטברו. זו גם המשמעות של תרגול או תרגולת הכפרות – מנהג שעלה שוב לכותרות השבוע כשרב ידוע פסל אותו מטעם צער בעלי חיים. לולא היה השעיר לעזאזל מצווה מדאורייתא, ומצד שני לולא בטלה מעשית עם חורבן הבית, יש להניח שהרב שלמה אבינר היה מתייחס כך גם להשלכתו של השעיר המסכן מצוק, כנדרש בהלכה. עקרון דומה עם פחות אכזריות משתקף במנהג תשליך, שבו אין בעלי-חיים נענשים במקום בני אדם אלא מי הים או הנהר קולטים את העוונות.

חז"ל הרבו למנות תנאים והגבלות על מה שיום הכיפורים יכול להשיג במחילת חטאים. גם הרעיון של העברת האשמה לאחרים כנראה לא היה מקובל על גדולי התיאולוגים שלנו, ואפילו במקור המקראי נראה שאין נותנים בו אמון מלא – אחרת לא היה צורך להקריב את השעיר האחר. אילו סברו באמת שהכפרות או התשליך הם תרופת פלא, לא היה לכאורה צורך ביתר הריטואלים של יום הכיפורים. ובכל זאת המנהגים שרדו והתמסדו, משמע יש להם ביקוש, מאמינים בהם לפחות בבחינת "אם לא יועיל לא יזיק", ולא קשה להבין מדוע.

אני רוצה להתמקד לא בשאלה אם כך ניתן או צריך להשיג סליחה, אלא בשאלה אם בדרך זו או בכל האמצעים האחרים שמבטא יום הכיפורים – כגון חרטה ותשובה – ניתן באמת להשיל מעלינו ולמחוק כליל את המעשים. גם לכך יש ביטוי סמלי בהלכות השעיר לעזאזל. היו קושרים בבית המקדש לשון של זהרית – צמר צבוע – וברגע שהשעיר התרסק לרגלי הצוק, היא היתה אמורה להלבין, ככתוב "אם יהיו חטאיכם כשנים, כשלג ילבינו".

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

אבל מה לעשות, ליחצ"נים של בית המקדש נוצרה בעיה כאשר הזהורית לא הלבנה – וכמסופר, כך אירע בכל ארבעים השנים שקדמו לחורבן הבית. האקונומיקה כנראה עוד לא הומצאה, ולכן כדי שלא לצער את העם, תיקנו שאת לשון הזהורית ייקח איתו "האיש העתי" המוביל את השעיר לעזאזל ויקשור אותה על סלע ליד הצוק במדבר, רחוק מעיני ההמון.

באמת לא כל כך נעים להתעמת עם ההבנה שעל מעשינו אפשר -- במקרה הטוב ובמאמץ רב -- להשיג סליחה, אבל בכך המעשים עצמם אינם מתבטלים ותוצאותיהם אינן נעלמות. אני נזכר כל שנה בחיבור שכתבה סטודנטית שלי לעברית במכללה אמריקנית: "בילדותי הייתי שובבה. אבל הבנתי שאני עושה דברים רעים, ותמיד ביקשתי סליחה. יום אחד אבי לקח פטיש ומסמר גדול, והוליך אותי לדלת הכניסה. שם הוא תקע את המסמר בדלת עד למחציתו. "כך יפה?" הוא שאל. "לא", ענית. אז הוא חלץ את המסמר ושאל: "ועכשיו?" "עכשיו בסדר." השיב לי אבא: "אבל מה עם החור?" או במשל אחר, שלמדתי כחובב עתיקות וחפצי חן: חפץ שנופץ או אפילו נפגם אפשר לפעמים ובדי עמל לשחזר, אבל נדיר מאד שאפילו מראהו יחזור לקדמותו, קל וחומר ערכו.

אכן, כמה ימים אחרי שספר יונה אמור ללמדנו על כוחה של התשובה, בא קהלת ומזכיר לנו ש"מעוות לא יוכל לתקון", בוודאי לא לגמרי. במשך השנים מתמלאות כך הדלתות שלנו חורים ובנמשל, על תודעתנו מצטברת מעמסה של משקעים. יש כמובן גם משקעים חיוביים של מעשים טובים, אבל היום הרינו עוסקים בחובות, לא בזכויות – ובכל אופן בניגוד לדימוי של שקילה במאזניים, איני מאמין שאלה תמיד יכולים או צריכים לאזן את אלה. מכאן אולי דרוש על אותו פסוק מישעיהו: "אם יהיו חטאיכם כשנים" – אל תקרי "שנים" כמובן שני, אדום, אלא כריבוי של "שנה" – כלומר, חטאים המצטברים עם השנים. לולא היה גבול פסי לחיי גוף האדם, אפשר שנשמטנו היתה בסופו של דבר כורעת תחת הנטל הזה. גם החברה היתה מתקשה לעמוד בעומס החשבונות בין חברה – אפילו אלה שלכאורה כבר נמחלו ונסגרו. בשבועות האחרונים קיבלנו כמה וכמה תזכורות בתחום הפלילי כי גם לאחר ריצוי העונש, כאשר לכאורה שולם החוב לחברה, עדיין נשאר הקלון.

אני מתחיל להישמע פסימי מאוד, כאילו אני מבטל את הטעם והתועלת של יום הכיפורים והתהליך שהוא מסמל. באמת אני סבור שחשוב להכיר במגבלותיו – לא אלו שמרבים להצביע עליהם, כגון התניית הכפרה בבקשת סליחתו של הנפגע, אלא התוצאה המוגבלת אפילו של סליחה כזאת. אבל אני מבקש להדגיש כי גם בתוצאה בלתי שלמה כזו יש הישג לא קל ומהותי ביותר. דלת נקובת חודים אמנם אינה כלילת יופי, אבל היא עדיפה בכל זאת על דלת מלאה במסמרים בולטים ופוגעניים. חפץ משוחזר, גם אם אינו משתווה למקור, בוודאי עדיף על חופן של רסיסים.

קהילת מבקשי דרך, ע"ר

ש"י עגנון 22 ירושלים 93589 קווי אוטובוס 22, 13, 24, 4

טל: 02-6792501 פקס: 02-6786207

דואר אלקטרוני: kehillah@bezeqint.net

אתר אינטרנט: www.mevakshei.org

מאז 1962 קהילה ויצירה יהודית

פעילויות הקהילה מתקיימות בסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל

ועם זה, נראה לי כי ההכרה במגבלות התשובה והמחילה צריכה להבליט היבט של יום הכיפורים שבדרך כלל נדחק לשוליים לעומת המסר העיקרי של וידוי על חטאי העבר ומאמץ לכפר עליהם. תפילת כל נדרי מדברת שווה בשווה על נדרי השנה שעברה ועל אלה שייעשו מיום כיפורים זה ועד יום כיפורים הבא עלינו לטובה. אני מסויג קצת מביטול התחייבויות אפילו למפרע, ובוודאי מראש (עם כל התירוצים, מקצתם סבירים, שניתנו לכך במהלך הדורות). אבל הגישה שיום הכיפורים צריך לפנות קדימה לא פחות מאחורנית היא בעיני נכונה.

סביב האימרה המעדיפה בעלי תשובה על צדיקים גמורים, צמחו הרבה הלצות עממיות אך נבונות, שעיקרן המסר כי בכל זאת יש יתרון למי שלא חטא מלכתחילה על פני מי שחטא וחזר. צדיקים גמורים יש מעט – אני מסופק אם בכל דור יש אפילו ל"ו – אבל השאיפה למופת הזה צריכה לפחות להשתוות עם ביקוש שערי התשובה. דווקא מתוך התובנה שאת העבר לא ניתן למחות גם אם ניתן למחול, צריכה לצאת הכרה שלהבא מוטב – הן כחידיים, הן כציבור – להיזהר מראש כפליים ממעשים שנצטרך לכפר עליהם, אבל נוכל לבטלם רק חלקית. אחזור לסיום לאותו שעיר לעזאזל: אם נדאג שלשון הזהורית שלנו לא תאדים יותר מדי במשך השנה, יידרש נס פחות תובעני כדי להלבינה ביום הכיפורים הבא.